

К.В. НАЗАРОВА

ІДЕЯ «НАЦІЇ» ТА «НАЦІОНАЛІЗМУ» В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: НА ШЛЯХУ ДО СТВОРЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ

В статті аналізуються та порівнюються ідейні переконання та погляди М. Міхновського та М. Грушевського на державний розвиток української нації. Розглянуто вплив М. Міхновського на формування ідеології українського націоналізму.

Ключові слова: українська нація, націоналізм, ідеологія, самостійництво, національна держава, федералізм.

Ідеї української державності досить активно розроблялись у середовищі української інтелігенції наприкінці ХІХ – початку ХХ століття та згодом знайшли своє відображення у програмах українських політичних партій різних напрямків та спрямувань. Поряд із федералістським баченням майбутнього української держави виникає й інший напрямок – самостійницький. На початку ХХ ст. починає формуватись нова ідейна доктрина – націоналізм. Досвід українського націоналізму багато в чому є унікальним, оскільки дана ідейна доктрина з'являється на теренах нашої країни досить пізно, в порівнянні з іншими країнами Європи, активно поєднувалась з різними формами марксизму, і врешті-решт, так і не забезпечила утворення національної держави.

Актуальність даної теми полягає у тому, що проблема формування державотворчих ідей в українській суспільно-політичній думці кінця ХІХ – початку ХХ ст. мала важливе значення для окреслення національних та політичних орієнтирів українського народу, що значною мірою вплинуло на хід та результати революції та громадянської війни 1917 – 1921 рр. в Україні.

Метою статті є проаналізувати та співставити дві альтернативні моделі української державності, що належали провідним політичним діячам – М. Грушевському та М. Міхновському та визначити роль і значення ідей «нації» та «націоналізму» у їх концепціях.

До проблеми нового етапу розвитку національного суспільно-політичного руху в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. зверталися відомі вітчизняні дослідники: Ф. Турченко, Я. Дашкевич, Я. Грицак, О. Копиленко, Л. Зашкільняк, В. Потульницький, Г. Касьянов, Т. Геращенко, В. Шарай, С. Кулик, А. Бутенко, В. Ситнік, В. Гошуляк, В. Тельвак, Ю. Шаповал, О. Салтовський та ін.

Поняття «нації» та «націоналізму» почали активно використовуватись представниками українського радикального руху на початку ХХ ст. На думку Г. Касьянова український націоналізм став елементом політичних програм практично всіх напрямів українського руху початку ХХ ст., передусім тих, що не визнавали себе «націоналістичними», навіть більше, поборювали «націоналізм» [3, с. 309].

По своїй суті націоналізм не є самостійним явищем. Він завжди існує як модус, підсистема глобальної ідеологічної доктрини, яка забезпечує специфіку політичної, соціальної і економічної організації суспільства – носія. Націоналізм виникає в рамках ліберальної ідеології, як комунікативний засіб спрямований на встановлення прямих контактів держави з кожним своїм громадянином, шляхом формування уявної спільності, яка дозволяє кожному індивіду відчути себе частиною єдиної нації [8, с. 48].

Для українців, як і для інших недержавних народів без чітко виражених еліт, виникнення почуття національної солідарності було можливим лише на основі усвідомлення спільності культурних, мовних і ментальних характеристик. Передумови до консолідації нації з'являються вже у 1840-х роках. Вже тоді твори І. Котляревського і Т. Шевченка утворили літературну мову, а історичні та етнографічні праці М. Бантиш-Каменського, М. Максимовича, М. Маркевича

окреслили контури самобутнього етносу, який у публіцистичній та науковій творчості М. Костомарова перетворюється у національну саморефлексію. Вона достатньо швидко охоплює українську інтелігенцію, що врешті-решт дало початок українофільству і громадівському руху. Ці культурні явища і стали тим субстратом, на базі якого виникнення націоналізму було теоретично можливим. Самі українофіли не могли розробити щось схоже на націоналістичну ідеологію, тільки через абсолютну аполітичність власного руху. Їх діяльність зводилась до просвітництва мас і популяризації української мови, саме ж пробудження національної самосвідомості, як кінцева мета, була позбавленою політичного змісту.

Виникнення націоналізму як політичної ідеології зберігало свою потенційну можливість протягом всієї другої половини XIX ст., але з різних причин український національний рух протягом тривалого часу не набував необхідної зрілості. Очевидно, що ця ситуація зумовлювалась відносно повільним розвитком процесів модернізації в Російській імперії.

Національне питання залишалось осторонь проблеми держаного самовизначення українського народу практично до 1891 року, коли групою патріотично налаштованої прогресивної молоді створено «Братство тарасівців», що ставило за мету звільнення з під гніту російського царизму. Ключова відмінність громадівців і новоствореної організації полягала не стільки у формулюванні цілей та задач, скільки у засобах їх досягнення. Тарасівці, так само як і їхні колеги українофіли, займалися розповсюдженням україномовної літератури, популяризацією знань про українську культуру та історію, але ця діяльність розглядалась в суто інструментарному ключі. «Братчики» не оцінювали просвітництво мас як своєрідну філантропічну діяльність і бачили в ньому виключно засіб підготовки молодих членів братства, на яких вже мала покладатись задача досягнення національного звільнення України [6, с.57]. Тобто, просвітницька діяльність «Братства тарасівців» являла собою не що інше як інструмент поповнення власних рядів новими активістами і мобілізації частини суспільства для перетворення їх у власну соціальну базу. На нашу думку, це суспільне утворення можна вважати протонаціоналістичним, що на філогенетичному рівні суттєво вплинуло на подальший генезис націоналістичних ідей. Уже у програмній праці тарасівців «Profession de foi молодих українців» 1893 року ідея «української нації» розглядається як потужна об'єднуюча ідея, яка протиставляється самодержавній ідеології. Так само робиться спроба обґрунтування історичності українського національного руху [12]. Незважаючи на це, утворення націоналістичної доктрини так і не відбулось. Пояснити цю обставину можна цілим рядом причин: по-перше, братчики не проводили демаркації між власним рухом і російською інтелігенцією, частиною якої розглядали і себе; по-друге, у їхньому дискурсі було відсутнє поняття «національної держави», а поняття «національної автономії» розроблялось поверхово, обмежуючись культурною сферою. «Тарасівці» пропонували замінити централізоване російське самодержавство, федеративним устроєм з багатьма національними автономними утвореннями. Переважна більшість членів братства перебувала на федералістських засадах, але у їх середовищі виникають перші самостійницькі тенденції, що проявилися у поглядах М. Міхновського і В. Шемета [6, с.55].

Ідеї «нації» та «націоналізму» яскраво проявилися у політичній праці М. Міхновського «Самостійна Україна», яка одразу перетворилась на програму Революційної української партії.

З точки зору постановки задач, М. Міхновський не відрізнявся від інших теоретиків націоналізму недержавних народів. Кінцеву ціль від формулює просто та лаконічно – досягти утворення незалежної Української держави. Ця думка обґрунтовується констатацією тривалого історичного існування самої української нації, яка зазнала лише тимчасового пригнічення після Переяславської ради 1654 року [5, с.18]. При цьому, поняття «нація» і «держави» розглядаються в діалектичній єдності, а їх існування визнається можливим лише в рамках однієї системи. Очевидно, що така точка зору сформована під впливом одного з самих «сильних» гасел європейського націоналізму другої половини XIX ст.: «Кожній нації по державі».

В цілому, ідеологічний дискурс М. Міхновського мав більш широкий історичний контекст. В тексті брошури «Самостійна Україна» національний рух початку XX ст. подається

як правонаступник тривалих в історичній площині державотворчих процесів. Ідеолог підкреслює генетичний зв'язок з Данилом Галицьким, Б. Хмельницьким, І. Мазепою і Т. Шевченком. Подібний історизм українського націоналізму в значній мірі наближує його до європейських аналогів. Всі неісторичні нації намагались встановити хоча б номінальний зв'язок з державними утвореннями, що існували на їх територіях для того, щоб використати цей факт для легітимізації свого права на власну державність. М. Міхновський, в якості обґрунтування претензій української нації на державність, звертається до авторитету Гетьманщини часів Б. Хмельницького. В цьому відношенні ключову роль відіграє Переяславський договір, який у риторичі М. Міхновського кваліфікується як «Конституція». У загальному ідеологічному контексті подія 1654 року має подвійний зміст. З одного боку, вона доводить факт існування Української держави, з іншого – слугує засобом демаркації України від Російської імперії. Такий ефект досягається шляхом перенесення міжнародної юридичної практики кінця XIX ст. на реалії XVII ст. Переяславський договір тлумачився як унія двох незалежних держав. Тому, в умовах недотримання його положень Росією, Україна, з юридичної точки зору, може або вимагати відновлення дотримання існуючих положень, або розірвати з іншим контрагентом будь-які зносини [5, с.22]. Якщо абстрагуватись від історичних реалій, дана теза виглядає логічною і цілком очевидно, що вона могла мати значний вплив на національно свідому інтелігенцію. Цікавою особливістю є те, що вдаючись до правової оцінки Переяславської ради, М. Міхновський фактично перетворює її у позачасове явище. Він використовує її як доказ історичності нації, але для обґрунтування можливості припинення Переяславської угоди керується виключно ситуацією кінця XIX ст. Інколи його аргументація перетворюється у підміну понять. Наприклад М. Міхновський вважав, що зобов'язаність українського народу обмежується виключно персоною московського царя. У той час як «єдина і неподільна» Російська імперія не має до цього ніякого відношення [5, с.24].

Символічне відмежування України від Російської монархії здійснювалось не лише за допомогою історико-юридичних схем. М. Міхновський вдавався до протиставлення українського і російського етносів, як нації – антагоністи. Ця конфронтація подається абстрактно, без конкретних історичних прикладів, і оцінюється як безкомпромісна боротьба за існування. Очевидно, що для її подальшої ескалації культурна і лінгвістична спорідненість росіян і українців категорично заперечується: «Кров, коли вона пролита братською рукою ще дужче благає о помсті, бо то брата кров. Нехай вчені вирішують хто кому був родичем – ображене чуття нації і кривда цілого народу гидуєть визнати зв'язки з російською нацією» [5, с.27]. В зв'язку з використанням подібного засобу відокремлення в даній ідеологічній доктрині виникає певна «національна віктимологія». Її сутність полягає у вірі у нищенні української культури і експлуатації її населення російським царизмом. Обидва зазначених явища узагальнюються одним терміном «данина» який мав два чітко окреслених виміри: духовний і матеріальний [5, с.25]. У нашому культурному контексті слово «данина» в першу чергу викликає асоціації з прямим насильницьким поневоленням, тому воно закріплювало за Російською імперією ряд негативних смислів.

Цілком очевидно, що здійснена М. Міхновським символічна демаркація у повній мірі обґрунтовувала претензії нації на державу. У теоретичному відношенні вона мало відрізнялась від аналогічної практики інших європейських народів, що за для досягнення своїх політичних цілей спекулювали своїм історичним минулим, а також міжетнічними і міжнаціональними протиріччями. На нашу думку, М. Міхновський достатньо переконливо обґрунтував історичне право українців на власну державу і здійснив її символічну сепарацію від Росії. Але наскільки його концепція нації резонувала з інтересами і світобаченням різних верств населення, що теоретично могли скласти соціальну базу національного політичного руху?

В цілому, ідея відновлення дії положень Переяславського договору була доволі популярною серед українських інтелектуалів ще з 1840-х років. Проте чи могла вона виконувати мобілізуючий ефект в рамках символічної системи створеної М. Міхновським? Сам ідеолог визначав розвиток нації як першочергову задачу української інтелігенції, але через створену ним смисловою колізію під цим поняттям могла бути визначена відносно невелика

кількість людей. У так званій концепції «трех інтелігенцій» М. Міхновський відстоював думку що українські інтелектуальні та суспільні еліти Речі Посполитої і Російської імперії постійно вдавались до конформізму, тому були втрачені для національного руху. Навіть діячі українського культурного відродження XIX ст. (крім Т. Шевченка) отримували негативну конотацію [5, с.30]. М. Міхновський вдається до розриву з українською інтелектуальною традицією, навіть культурним відродженням XIX ст., яке й накопичило емпіричний матеріал, на базі якого стало можливим обґрунтування ідей «української нації». Постаті Данила Галицького, Б. Хмельницького, І. Мазепи та Т. Шевченка є не чим іншим як символами політичної боротьби і державотворення, що створювали враження правонаступництва «третьої інтелігенції», з якою М. Міхновський пов'язує відродження нації. Тобто сам ідеолог відверто пов'язував національну справу з власним соціально-політичним рухом, відмежовуючи від неї усіх інакодумців. Ось так він висловлювався про своїх сучасників: «Яка вигода з того, що цвіт української інтелігенції потопає вже 50 літ у широкому морі російської революції, яка користь від: Попко, Давиденка, Кибальчича»? [5, с.48]. Таким чином, український націоналізм в редакції М. Міхновського не міг забезпечити об'єднання переважної більшості української інтелігенції, що перебувала під впливом ідей культурного відродження XIX ст. і загальноімперського суспільно-політичного контексту. Символічна монополізація відновлення нації так само не додавала популярності руху, який він очолював.

Якщо вести мову про інші суспільні верстви і класи, такі як селяни, робітники, буржуазія та великі землевласники, очевидним є взагалі їх повна відсутність у програмній праці М. Міхновського. Тут можна вказати на ще одну принципову відмінність українського націоналізму від його європейських аналогів. За оцінкою Е. Хоксбаума національна ідеологія неісторичних народів завжди виникала як ідейна доктрина інтелігенції, яка в подальшому поширювалась на буржуазні кола і слугувала для них інструментом у реалізації економічних цілей та задач. В совою чергу, робітники та селяни стояли осторонь національних рухів [10, с.165]. Тому європейський націоналізм, як правило, носив ліберально-буржуазний характер.

Західні суспільствознавці схильні пояснювати прихильність українських націоналістів різним формам марксизму тим, що Україна практично не мала власної національної буржуазії [1, с.11]. Дійсно, станом на кінець XIX ст. українська буржуазія була представлена в основному дрібними підприємцями, що в кількісному відношенні були не чисельні порівняно з росіянами, євреями і іноземним капіталом. Проте така точка зору, в той чи іншій мірі справедлива по відношенню до будь-якого недержавного народу, що входив до складу Австро-Угорщини чи Російської імперії.

У своїй праці М. Міхновський не надає поняттю «нація» прямої дефініції, але очевидно, що воно має вузьке тлумачення, об'єднуючи під собою групу людей, наділену спільними культурними, лінгвістичними і ментальними ознаками. Окрім цього, в «Самостійній Україні» ігнорувалась ідея створення «національної економіки», з більш сприятливим «кліматом» для розвитку приватного підприємництва. Отже, етноцентристське тлумачення терміну «нація», в сукупності з ігноруванням економічної проблематики, робили утворення національної держави мало цікавим для буржуазії.

Кожна оформлена ідеологічна доктрина повинна містити не лише теоретичну основу, а й мати уявлення щодо її реалізації. В цьому відношенні націоналізм для М. Міхновського не просто ідея, а прикладний засіб для досягнення мети: «Націоналізм - це велетенська і непереборна сила. Під її натиском ламаються кайдани, руйнуються великі імперії і постають нові народи» [5, с.45]. Боротьба нації подається як безкомпромісне протистояння з нацією-гнобителем (росіянами), що має протікати у відкритому силовому протистоянні. В цьому відношенні цікавим є той факт, що в якості санкціонування насильницького шляху вирішення проблеми використовується факт порушення Переяславського договору. Логіка подібної аргументації надзвичайно проста: якщо «контракт» був порушений шляхом підступу, облуди та обману єдиним способом домогтись його відновлення є «сила» [5, с.24]. У даному випадку автономіям так само не є кінцевою метою, а лише одним із етапів утворення «єдиної України від Карпат до Кавказу», тобто на всіх землях, де превалує український етнос.

Ставши програмою РУП, концепція М. Міхновського не змогла забезпечити необхідної консолідації українських революційних сил. В зв'язку з чим партія переживала ряд розколів, тим самим дала початок цілій низці напрямків в національному політичному русі.

Подальший розвиток націоналістичної ідеології відбувався в рамках діяльності Української народної партії. Про основні структурно-функціональні зміни поглядів М. Міхновського можна судити з тексту проекту української Конституції. Очевидно, що тлумачення понять «української нації» і «української національної держави» не зазнавали суттєвих змін, які торкнулись виключно соціально-економічного аспекту проблеми. М. Міхновський позиціонує власну програму як виключно соціалістичну, орієнтовану на захист інтересів трудящих верств населення [11, с.37]. Таким чином, він намагався поєднати в рамках однієї ідеології класовий і національний інтерес як два діалектично нерозривні явища. Подібне перенесення національної проблеми на соціально-економічний ґрунт спостерігалось і в баченні аграрного питання. Усі негаразди українського селянства розумілись як результат чужинницького панування. Їх вирішення передбачалось у перетворенні казенних, поміщицьких, монастирських володінь у «земельний фонд», на основі якого селяни мали отримувати власні наділи [11, с.39]. Пролетаріату так само пропонувалось вирішення усіх наболілих проблем: установити 8-годинний день і надати значний соціальний пакет. В результаті виникла парадоксальна ситуація: програмні ідеї УНП так і не отримали підтримку пролетаріату і селянства, інтереси яких пропонувалось захищати. У той час як власники підприємств і поміщики позиціонувались як гнобителі – представники іншої нації і відповідно – основні вороги.

Зовсім інший погляд на націю формується в рамках розробки проекту федеративного устрою Росії. Це стає свого роду компромісом між перевагами спільного існування в великій сильній державі та необхідністю підкреслення національної самобутності кожного народу імперії. Такий підхід бере свій початок від руху декабристів і Кирило-Мефодіївського братства, тому порівняно з ідеями самостійників мав набагато більшу ступінь теоретичної розробки і вважався більш прийнятним з точки зору практичної реалізації [9, с.8].

Концепція федеративного устрою Російської імперії отримує своє остаточне оформлення у працях М. Грушевського «Звідки пішло українство і куди воно йде», «Вільна Україна» і «Хто такі українці та чого вони хочуть», що й склали ідеологічну платформу Української революції 1917 – 1920 рр.

В структурному відношенні його доктрина мала спільні риси з ідеями М. Міхновського. М. Грушевський так само наполягає на історичності українського народу і використовує Переяславську раду як засіб демаркації від Росії та обґрунтування державотворчих амбіцій українців. Однак їх зміст і реалізація докорінним чином відрізнялися. Витоки українського національного руху вчений пов'язує з культурним відродженням XVI ст., який на його думку в період національно-визвольної війни завершився виникненням справжньої «національності», логічним продовженням якої є сучасна інтелігенція [2, с.41, 42]. На відміну від поглядів М. Міхновського, цей зв'язок має чітко виражене правонаступництво, оскільки ідея автономії продовжує розвиватись у проекті слов'янської конфедерації Кирило-Мефодіївського братства, працях М. Драгоманова, а також політичної діяльності українських депутатів I та II Державних Дум [2, с. 46]. Отже, якщо М. Міхновський намагався встановити символічну «монополію» на відновлення нації, то М. Грушевський навпаки, подає цей процес як спільну справу українських інтелектуалів XVI – поч. XX ст. Для вітчизняної інтелігенції його доктрина мала значно більшу консолідуючу силу.

У статті «Вільна Україна» дещо по-іншому інтерпретувались події Переяславської ради. Як історичний прецедент вона так само використовувалась для обґрунтування відділення України від Росії. Проте саме відмежування не означало повну сепарацію. У своєму ідеологічному дискурсі М. Грушевський використовує достатньо помірковану полеміку. Найгостріша критика обмежується виразами на кшталт: «Лукава політика царя» [2, с.95]. Така поміркована позиція обумовлено тим, що Україна розглядалась у контексті Російської федеративної республіки по відношенню до якої, автор зберігав лояльне ставлення.

М. Міхновський напроти, практично виключав подібний варіант, наполягаючи на повному відокремленні. На нашу думку, подібна відмінність поглядів на майбутню українську національну державу обумовлювались різницею культурних основ обох концепції. Так, основою суспільно-політичних поглядів М. Грушевського стала інтелектуальна спадщина Кирило-Мефодіївського братства, яке інтегрувало ідею автономії у багатонаціональну слов'янську конфедерацію. Безумовно, цей проект виник у загальноімперському контексті, під впливом ідей панславізму і модернізації суспільного устрою Російської імперії. Україна в цьому відношенні розглядатись лише як структурний елемент єдиної системи. В зв'язку з цим, М. Грушевський дає відповідне визначення поняттю «нація», яке мало два окремих виміри: нація – сукупність людей з спільними культурними, мовними і ментальними ознаками; і нація – як позаетнічна політична спільність, у яку включене усе населення України, лояльно налаштоване до ідеї її державності [5, с.113]. Окрім цього, нація не розглядалась як об'єкт конструювання, а як апіорна сутність, обумовлена об'єктивним історичним процесом. Вчений був глибоко переконаний у її зрілості та стабільності про, що свідчить наступна цитата: «Національні почуття зв'язали міцно, вхопили національним обручем верстви української громади від буржуазії до пролетаріату» [5, с.50]. Таке тлумачення поняття нація повністю відповідало розумінню української революції у загальному ключі російського революційного руху [5, с.115].

На відміну від М. Міхновського, М. Грушевський в більшій мірі торкається соціально-економічних проблем, але не пропонує конкретні шляхи їх вирішення. Робітниче питання обмежується пропозицією утворення широкого пролетарського представництва в законодавчих органах. Вирішення проблеми безземельності селян – проектом викупу частини поміщицьких земель володінь та її розпаюванням. Як не дивно, але у своїй концепції М. Грушевський так само ігнорує буржуазію, інтереси якої жодним чином не пред'являються.

Отже, усі суспільно-політичні рухи, що на початку ХХ ст. боролись за незалежність, або автономний статус України, у той чи іншій мірі використовували націоналізм як політичний інструмент. Проте, в зв'язку з різницею поставлених цілей та задач, він отримував принципово різне тлумачення. Відмінності поглядів М. Міхновського і М. Грушевського, як основних ідеологів, обумовлювались інтелектуальними традиціями, на яких базувались обґрунтування української нації та державності. У випадку з М. Міхновським ми спостерігаємо прямий «експорт» основного комплексу національних ідей, які вже встигли проявити себе як надзвичайно дієвий засіб духовної боротьби у Європі. Погляди М. Грушевського залишались продовженням курсу, що був закладений представниками національно-культурного відродження ХІХ ст. Разом з тим, очевидним є і певний вплив західного націоналізму, що в першу чергу пов'язано з використанням відповідної термінології: нація, націоналізм, національна єдність, національний дух, тощо.

Оцінюючи ефективність розглянутих ідеологічних концепцій ми дійшли наступних висновків. Доктрина, створена М. Міхновським з самого початку тяжіла до національного-етатизму та елітаризму. Фактичний розрив з українською інтелектуальною традицією та спроби монополізації національного відродження зробило неможливим широке об'єднання інтелігенції під самостійницькими та навіть націоналістичними гаслами. Вузьке тлумачення поняття «нація», ігнорування буденних економічних інтересів, унеможливило залучення до руху буржуазії і великих землевласників. Єдиною соціальною опорою руху могла стати лише радикально налаштована інтелігенція, переважно студентство.

Поміrkований автономістські погляди М. Грушевського здебільшого були позбавлені подібних рис, тому забезпечили консолідацію переважної більшості української інтелігенції. Проте в його концепції, так само ігнорувалися буржуазні верстви населення.

На наш погляд, суттєвим недоліком обох державницьких концепцій стало виключення ідеї «національної економіки», що могла бути привабливою для буржуазії і великих землевласників. Пояснити цей факт можливо лише тим, що переважна більшість лідерів українського національного руху були прихильниками тих чи інших форм марксизму, тому їх соціально-економічний світогляд мав соціалістичний характер. Таким чином, будучи модусом в рамках

соціалістичної ідеології, націоналізм з самого початку мав низькі комунікативні можливості, в зв'язку з цим він так і не забезпечив очікувану консолідацію нації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Армстронг Дж. Украинский национализм: факты и исследования / Д. Армстронг. — М. : Центрополиграф, 2008 — 368 с.
2. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. / М. С. Грушевський — К. Т-во «Знання» України, 1991. — 240 с.
3. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму / Г.В.Касьянов. — К. : Либідь, 1999. — 352 с.
4. Мангейм К. Идеология и утопия / К. Мангейм. — М.: Юрист, 1995. — 700 с.
5. Міхновський М. І. Самостійна Україна. Збірка статей. / М. І. Міхновський. — К.: Діокор, 2003. — 80 с.
6. Наумов С. О. Братство тарасівців / С. О.Наумов // Український історичний журнал. — 1999. — №5. — С.55—63.
7. Націоналізм : Антологія. 2-ге вид. / Упоряд О. Проценко, В. Лісовий. — К.: Смолоскип, 2006. — 684 с.
8. Смит Э. Национализм и модернизм: Критический обзор современных теорий наций и национализм / Э. Смит. — М.: Праксис, 2004. — 464 с.
9. Солдатенко В. Ф. Теоретичне обґрунтування українських проектів трансформації Російської централізованої держави у федеративну республіку та революційна практика 1917—1922 рр. / В. Ф. Солдатенко // Гілея. — 2008. — Вип.17. — С.4—25
10. Хоксбаум Э. Нации и национализм после 1790 г. / Э.Хоксбаум. — СПб «Алетейя», 1998. — 270 с.
11. Шамрай В. Проект Української Конституції Миколи Міхновського / В.Шамрай // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Юридичні науки. — №79. — 2008. — С.37—41.
12. Profession de foi Молодих українців / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/asambleya/symvol_viry_1893_programa_bratstva.php.

K.V. NAZAROVA

THE IDEA OF «NATION AND NATIONALISM IN THE UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE OF THE LATE XIX - EARLY XX CENTURIES: ON THE WAY TO CREATING THE POLITICAL IDEOLOGY

In the article analyzes and compares the ideological beliefs and views of M. Mihnovskiy and M. Grushevskiy on the state development of the Ukrainian nation. It was considered the influence of M. Mikhnovskiy on the development of the ideology of Ukrainian nationalism.

Key words: *Ukrainian national, nationalism, ideology, independent, national state, federalism.*

E.V. НАЗАРОВА

ИДЕЯ «НАЦИИ» И «НАЦИОНАЛИЗМА» В УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВВ.: НА ПУТИ К СОЗДАНИЮ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИДЕОЛОГИИ

В статье анализируются и сравниваются идейные убеждения и взгляды Н. Михновського и М.Грушевського на государственное развитие украинской нации. Рассмотрено влияние Н.Михновського на формирование идеологии украинского национализма.

Ключевые слова: *украинская нация, национализм, идеология, независимость, национальное государство, федерализм.*